

6.2. A TANKÖTELEZETTSÉG VÁLTOZÁSÁNAK HATÁSAI

ADAMECZ ANNA

Bevezetés

Az alfejezet két, egymást követő magyar oktatási reform tapasztalatait foglalja össze, amelyek 1996-ban először 16 évről 18 évre emelték, majd 2011-ben ismét 16 évre csökkentették a kötelező iskolalátogatási korhatárt. Az eddig rendelkezésre álló adatok szerint a korhatáremelés ugyan tovább tartotta a diákokat az iskolában, de sem a középfokú végzettség megszerzésének valószínűségét nem növelte, sem a későbbi munkapiaci sikerességet nem javította. Ez főként abból adódik, hogy a magyar iskolarendszer megengedi az évismétlést, és emiatt a lemorzsolódás veszélyének leginkább kitett diákok általában idősebbek a társaiknál. Csak az tudja sikeresen elvégezni a négy évfolyamos középiskolát 18 éves koráig, aki sosem ismételt osztályt. A magyar iskolarendszerben ezért az iskolakötelezettséget érdemes lenne nem életkorban megadni, hanem a középfokú végzettség megszerzéséhez kötni. Ezt támasztják alá a korhatárcsökkentés tanulságai is. A 16 évre csökkentett korhatár következtében iskolából lemorzsolódott fiatalok csak nagyon kis része tudott elhelyezkedni; ez a reform leginkább a sem iskolába nem járó, sem nem dolgozó és inaktív 17–18 éves fiatalok arányát növelte meg.

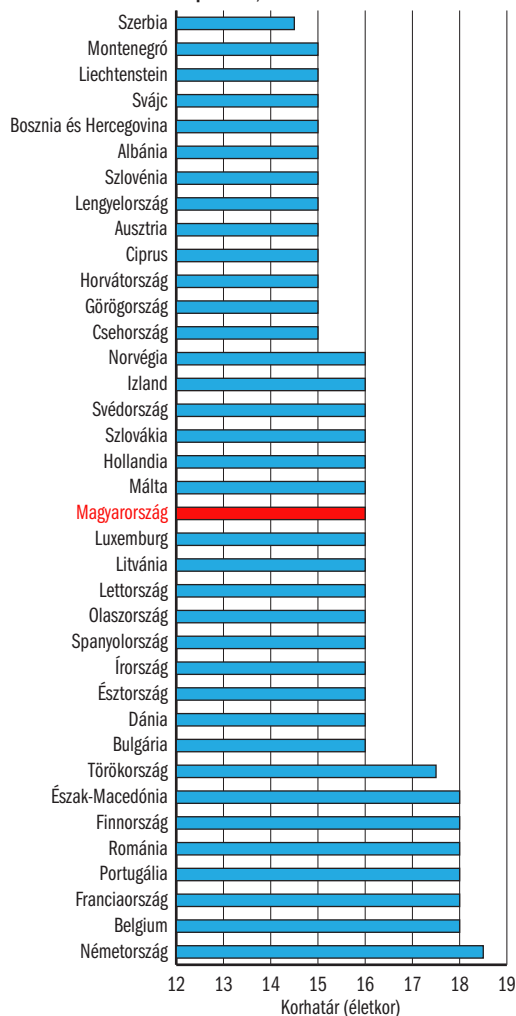
Az iskolakötelezettség törvényi szabályozása Európában

Miért fontos központilag szabályozni az iskolakötelezettséget? Az oktatás erőforrás-igényes. Nemcsak a fenntartó számára, akinek biztosítani kell a működtetés költségeit, de a diákok és a szüleik számára is. Amíg egy diák iskolába jár, például nem tud dolgozni – ez az iskolai részvétel alternatív költsége. Az emberitőke-elmélet szerint a diákok és szüleik az iskolázottság hasznainak és költségeinek különbségét

igyekeznek maximalizálni, amikor eldöntik, meddig érdemes iskolába járni. Probléma, hogy míg az iskolába járás költségei azonnal jelentkeznek, a hasznai csak később, évek múlva realizálódnak, és akkor is nehéz megítélni, azért keres-e valaki többet, mert tovább maradt az iskolában, vagy egyébként is ennyit keresett volna. Számos tanulmány bizonyítja, hogy az emberek nem hoznak jó döntéseket akkor, amikor a hasznok és a költségek nehezen becsülhetők. Különösen nagy probléma ez azon szülők gyerekeinél, akik maguk is alacsony végzettséget szereztek, ők jellemzően az optimálisnál alacsonyabb iskolai végzettséget választanak a gyerekeiknek (*Haveman–Wolfe*, 1995). Szükség van tehát az iskolakötelezettség központi szabályozására ahhoz, hogy mindenki megszerze azt az minimálisnak tekintett iskolázottságot, amely nélkül egy ország nem működik hatékonyan. Emberitőke-vesztéseket okoz, ha az emberek aluliskolázottak, ami gátolja a gazdasági növekedést és társadalmi fejlődést.

Nehéz azonban meghatározni, mi az iskolázottságnak az a minimális szintje, amely mindenkitől elvárható. Meddig érdemes iskolában maradni? Emberitőke-vesztéseket okoz, ha az iskolakötelezettség túl alacsony, ha viszont túl magas, akkor feleslegesen költ az állam (és a diákok) a munkapiaci sikerességet tovább már nem növelő iskolaévekre. Európában a kötelező iskolalátogatási korhatár jelenleg 14,5 és 18,5 között van (6.2.1. ábra), és a legtöbb ország inkább növeli a korhatárt, mint csökkenti. Ez abból adódik, hogy a gazdasági fejlődés következtében drasztikusan csökken az alacsony képzettséget igénylő munkahelyek száma (és ezek azok, amelyeket az automatizáció fokozatosan ki is vált), míg emelkedik a szakképzettséget vagy felsőfokú végzettséget igénylő állások kínálata (*EC*, 2017).

6.2.1. ábra: A kötelező iskolalátogatási korhatár Európában, 2022–2023

Megjegyzés: Ahol országon belüli különbségek vannak, átlagot számoltunk.

Forrás: *Eurydice*.

A kötelező iskolalátogatási korhatár emelése

Rendkívül széles irodalom vizsgálja a kötelező iskolalátogatási korhatár emelésének hatásait a világban. Nem célunk, hogy ezt az irodalmat összefoglaljuk, azt azonban le kell szögeznünk, hogy az eredmények

vegyesek. A reformok többsége hozzájárult a diákok munkapiaci sikerességének javításához (egy sor más gazdasági és társadalmi haszon mellett), de azért nem mindegyik. *Grenet* (2013) például azt találta, hogy hasonló korhatáremelés hatására Nagy-Britanniában jelentősen nőtt az iskolai végzettség szintje, míg Franciaországban nem, ezért a korhatár emelése csak Nagy-Britanniában járt pozitív bérhozzámmal. Az Egyesült Államokban ezzel szemben végzettségtől függetlenül is magasabb béreket hoztak a hasonló reformok, pusztán a több iskolában eltöltött év miatt (*Tamborini szerzőtársai*, 2015). A korhatár emelése nem szándékolt negatív hatásokkal is járhat, például csökkentheti a tanárok oktatásba fektetett erőfeszítéseit (*Green–Paniagua*, 2012). Nem egyértelmű tehát, hogy önmagában a hosszabb iskolakötelezettség mindenképpen jobb is.

Magyarországon *Adamecz* (2023) vizsgálta a korhatár 16-ról 18-ra emelésének iskolázottsági és munkapiaci hatásait. Azt találta, hogy a reformnak nem volt hatása az első érintett kohorsz iskolázottságára és munkaerőpiaci sikerességére 20 és 25 éves korban. Bár a reform átlagosan fél évvel (a roma diákok között másfél évvel) növelte az iskolában töltött időt, mivel a marginális tanulók osztályismétlés miatt idősebbek voltak kortársaiknál, a reform nem tartotta őket elég hosszú ideig az iskolában ahhoz, hogy középfokú végzettséget szerezzenek. A reformnak nem volt hatása sem a foglalkoztatás valószínűségére, sem az órabérekre. Az eredmények azt sugallják, hogy az iskolában töltött hosszabb idő önmagában, a középfokú végzettség megszerzése nélkül nem volt elegendő a foglalkoztatási kimenetek javításához.

Az iskolai lemorzsolódás különösen nagy probléma a roma fiatalok között. Míg átlagosan a tanulók egytizede esett ki az iskolából 17 évesen a korhatáremelés előtt, ez az arány a roma tanulók esetében meghaladta a 60 százalékot. Bár a reform hatására a roma tanulók nagyobb valószínűséggel fejezték be a 9. és 10. évfolyamot, a reform közöttük sem növelte annak esélyét, hogy elvégezzék a 12. évfolyamot és középfokú végzettséget szerezzenek.

A kötelező iskolalátogatási korhatár csökkentése

A 18 éves iskolalátogatási korhatár 2008–2009-ben növelte meg először a ténylegesen iskolában töltött időt, mert először azokra volt érvényes, akik 1997-ben kezdték az általános iskolát. Az új korhatár alig volt ténylegesen hatályban pár évig, amikor a 2011-es oktatási törvény újra 16 évre csökkentette azt. A 16 éves korhatár azok között lépett először érvénybe, akik 2012-ben fejezték be az általános iskolát.

A 2011-es második reform következményeit több kutatás is vizsgálta. *Hermann* (2020) az iskolai lemorzsolódás valószínűségét és az érettségi megszerzésének valószínűségét hasonlítja össze a reform bevezetése előtti és utáni kohorszok között. Eredményei szerint a 17–18 éves korban a lemorzsolódók aránya 5–7 százalékponttal (vagyis majdnem kétszeresére) nőtt a reform után. Ugyanakkor azt is megmutatja, hogy ezek a különbségek 19 éves korra eltűnnek, és arra a következtetésre jut, hogy a reform valószínűleg nem csökkentette a középfokú végzettség megszerzésének esélyét.

Köllő–Sebők (2020) a 17 évesek foglalkoztatásban vagy közmunkában való részvételének éves alakulását, valamint a sem iskolába nem járó, sem nem dolgozó (NEET) fiatalok arányát vizsgálta 1992 és 2019 között. Megállapította, hogy mindkét mutató növekedni kezdett 2012–2013-ban. Azonban amíg a NEET-ek aránya majdnem megduplázódott, a foglalkoztatottak aránya majdnem nulláról alig 2 százalékra emelkedett 2011 és 2016 között. *Köllő–Sebők* (2021) leíró összehasonlítást végzett a 17 éves roma lemorzsolódók arányáról a reform előtt (a 2011-es magyar népszámlálás alapján) és a reform után (a 2016-os magyar a mikrocenzus adatai alapján). Megmutatta, hogy a lemorzsolódás valószínűsége jelentősen megnőtt a roma fiatalok körében, és felhívta a figyelmet a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódására.

Adamecz-Völgyi és szerzőtársai (2021) 19 éves korig követte a reform előtti és a reform utáni kohorszokat. Azt találta, hogy a kötelező iskoláztatási kor-

határ csökkentése jelentős negatív hatást gyakorolt az iskolában töltött idő hosszára. Az iskolából való lemorzsolódás valószínűsége 16–18 éves korban átlagosan 4 százalékponttal, 78 százalékkal nőtt. A reform célja az lett volna, hogy megkönnyítse a gyors munkaerőpiaci belépést azon fiatalok számára, akik nem akartak 16–17 évesen az iskolában ülni, azonban ez nem valósult meg. A reform a fiatalok foglalkoztatását nem növelte. Munkavégzés helyett a munkanélküliség, a közmunka és az inaktivitás valószínűsége nőtt meg. A negatív hatások különösen drasztikusak voltak azok között, akik rossz családi háttérből jöttek. Az iskolai lemorzsolódás valószínűsége például 12 százalékponttal (96 százalékkal) nőtt azok körében, akiknek a szülei legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek.

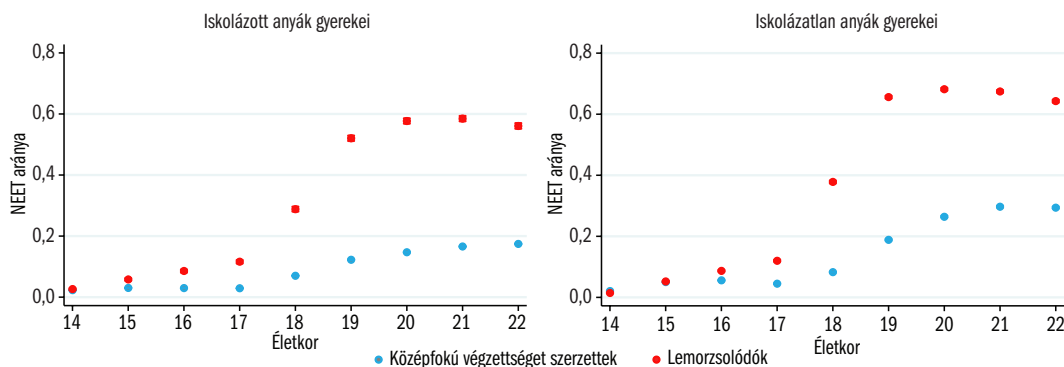
Az eddigi kutatások eredményei azt mutatják, hogy a kötelező iskolalátogatási korhatár csökkentése nem segíti elő a munkaerőpiaci belépést, hanem éppen ellenkezőleg, nehéz helyzetbe hozza azokat a diákokat, akik emiatt lemorzsolódnak. Ez különösen igaz az alacsonyan iskolázott szülők gyerekeire és a roma fiatalokra, ami azt jelenti, hogy a kötelező iskoláztatási korhatár csökkentése jelentősen növeli az egyenlőtlenségeket.

A lemorzsolódás következményei

A kötelező iskolalátogatási korhatár reformjai a leghátrányosabb helyzetűeket, az alacsony iskolai végzettségű szülők és roma családok gyerekeit érintik leginkább. Ők teszik ki a középfokú végzettséget nem szerző gyerekek 60 százalékát, noha az iskolázatlan anyák aránya csak 24 százalék.¹ Ez azt jelenti, hogy az iskolázatlan anyák gyerekei közel háromszor akkora valószínűséggel morzsolódnak le az iskolából. A lemorzsolódó gyerekek 60–70 százaléka 22 éves koráig sem helyezkedik el, és nem is jár iskolába, azaz NEET-státusban marad (6.2.2. ábra). Bár az iskolázatlan anyák gyerekei között nagyobb a NEET-fiatalok aránya, a 6.2.2. ábrán látható, hogy a lemorzsolódás nagyobb munkapiaci hátránnyal jár, mint a szülői iskolázatlanság.

¹ Forrás: Admin3, a 6.2.2. ábra alatt részletezett mintán.

6.2.2. ábra: A NEET fiatalok aránya a lemorzsolódott és középfokú végzettséget szerzett gyerekek között az anya legmagasabb iskolai végzettsége szerint

Minta: 1994. június és 1995. május között született gyerekek, akiknek a kimeneteit 2017-ig mérjük. Az ebben a kohorszban született gyerekek többsége 18 évig volt tanköteles. Megfigyelések száma: 4 889 200 emberhónap.

Iskolázatlan anyák gyerekei: 11 173 fő, iskolázott anyák gyerekei: 34 476 fő. Iskolázatlan anyán azokat értjük, akiknek maximum általános iskolai végzettsége van. Forrás: Saját számítás az Admin3 adatbázisból.

Következtetések

A kötelező iskolalátogatási korhatár magyarországi emelésének, majd csökkentésének tanulságai azt mutatják, hogy ezek a reformok hozzájárultak ahhoz, hogy a veszélyeztetett fiatalok mely időpontban estek ki az iskolarendszerekből, de a középfokú iskolai végzettség megszerzésének valószínűségét és a későbbi munkapiaci sikerességet a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok és kutatások szerint nem befolyásolták. Ez abból adódik, hogy a veszélyeztetett gyerekek többsége 18 éves koráig sem tud elvégezni egy négy évfolyamos középiskolát a korábban felhalmozott évismétlések miatt. Az igazi megoldást egy olyan reform jelentené, amely a középfokú iskolai végzettség megszerzéséhez kötné az iskolakötelezettséget, mert ez az, ami a hazai munkapiacra a legfontosabb. Ezt számos országban úgy oldják meg, hogy

az utolsó néhány iskolaév osztott formában egyben munkapiaci gyakorlat megszerzését is jelenti, ami a középfokú végzettség megszerzése mellett az elhelyezkedést is segíti.

A korhatár változásaira a leghátrányosabb helyzetű családok gyerekei reagálnak a legérzékenyebben. Mivel ők a leginkább veszélyeztetettek a lemorzsolódás szempontjából, ők törhetik át a szegénység generációk közötti átörökítését is. Ha egy generációban sikerül az iskolázottsági hátrányt csökkenteni, ők a saját gyerekeik iskoláztatásába is többet fektetnek majd. Tekintve, hogy a munkaerőpiaci kereslet drasztikusan a magasán képzett munkaerőt igénylő állások irányába tolódik el, hatalmas gazdasági és társadalmi költséget okoz Magyarország számára az iskolakötelezettség rossz szabályozása, aminek a hatásai generációkon keresztül fognak húzódní.

Hivatkozások

- ADAMECZ ANNA (2023): Longer schooling with grade retention: the effects of increasing the school leaving age on dropping out and labour market success. *Economics of Education Review*, Vol. 97.
- ADAMECZ-VÖLGYI ANNA–PRINZ DÁNIEL–SZABÓ-MORVAI ÁGNES–VUJIC, S. (2021): [The Labor Market and Fertility Impacts of Decreasing the Compulsory Schooling Age](#). KRTK-KTI Working Papers, No. 2021/40. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Budapest.
- EC (2017): [A Renewed EU Agenda for Higher Education. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions \[COM\(2017\) 247 final\]](#). European Commission.
- GREEN, C.–PANIAGUA, M. N. (2012): Does Raising the School Leaving Age Reduce Teacher Effort? Evidence from a Policy Experiment. *Economic Inquiry*, Vol. 50. No. 4. 1018–1030. o: <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2011.00386.x>.
- GRENET, J. (2013): [Is Extending Compulsory Schooling Alone Enough to Raise Earnings? Evidence from French and British Compulsory Schooling Laws](#). *The Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 115. No. 1. 176–210. o.
- HAVEMAN, R.–WOLFE, B. (1995): The Determinants of Children's Attainments: A Review of Methods and Findings. *Journal of Economic Literature*, Vol. 33. No. 4. 1829–1878. o.
- HERMANN ZOLTÁN (2020): [The Impact of Decreasing Compulsory School-Leaving Age on Dropping out of School](#). Megjelent: *Fazekas Károly–Csillag Márton–Hermann Zoltán–Scharle Ágota* (szerk.): *The Hungarian Labour Market*, 2019. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Budapest, 70–77. o.
- KÖLLŐ JÁNOS–SEBŐK ANNA (2020): [What Do 17-Year-Olds Who Don't Go to School Do?](#) Megjelent: *Fazekas Károly–Csillag Márton–Hermann Zoltán–Scharle Ágota* (szerk.): *The Hungarian Labour Market*, 2019. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Budapest, 77–78. o.
- KÖLLŐ JÁNOS–SEBŐK ANNA (2023): [The Aftermaths of Lowering the School Leaving Age – Effects on Roma Youth](#). KRTK-KTI Working Papers, No. 2023/31. Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Budapest.
- TAMBORINI, C.R.–KIM, C.–SAKAMOTO, A. (2015): [Education and Lifetime Earnings in the United States](#). *Demography*. Vol. 52. No. 4. 1383–1407. o.